

HER BİRİMİZ İÇİN AYRI AYRI UYGUN/DOĞRU OLAN HEPİMİZ İÇİN DE UYGUN/DOĞRU OLUR MU? TERKİP YANILGISININ EKONOMİDEKİ YANSIMALARI

WHAT IS SUITABLE/TRUE FOR EACH OF US SEPERATELY, IS IT ALSO
SUITABLE/TRUE FOR US AS A WHOLE: IMPLICATIONS OF FALLACY
OF COMPOSITION IN ECONOMIC ANALYSES

Ömer DEMİR*

Özet

Parçaya ait olan bazı özelliklerin, parçası olduğu bütüne aktarımı, gündelik hayattaki bilgidен bilimsel araştırmalara kadar geniş uygulama alanı olan önemli bir yeni bilgi üretme yöntemlerinden biridir. Bu yöntemler, bilişsel süreçleri kolaylaştırır ve kullanışlı bilgi üretmenin işlem maliyetlerini düşürür. Ancak parçayken sahip olunan durum veya özelliklerin, parçaların bir araya gelmesi ile oluşan bütünde de aynen var olması, ne olgusal ne de mantıksal bir gerekliliktir. Bir kısım özellikler parça ve bütünde aynen korunurken bir kısmı da farklılaşabilir. Bu farklılaşma, önermelerin mantıksal formundan ziyade olgusal içeriklerine bakarak anlaşılabilir. Farklılaşmanın kolayca algılanamaması durumunda terkip yanılığı gündeme gelir. Terkip yanılığı, bireysel özelliklerin, o bireylerden oluşan bütüne aynen taşınmasının her zaman mümkün olmadığını, bu yüzden bütüne aynen taşıma işleminde oldukça dikkatli olunması gerektiğini gösterir. Başta iktisat olmak üzere mikro ve makro alanlarda analizler yapan sosyal bilim dallarında bu konu büyük önem taşır. Ekonomide terkip yanılığı enflasyon, tasarruf, gelir, borçlanma, lüks tüketim, nitelikli işgücü çekme, ücret düşürerek karlılığı artırma, verimlilik artışı olmadan toplu sözleşmeyle ücret artışı elde etme, risk yönetimi, korumacılık, devalüasyon, orta malların trajedisi ve nüfus artışı gibi konularında daha sık karşımıza çıkar.

Anahtar Kelimeler: Mikro makro Ayırımı, Bilişsel Yanlılıklar, Terkip Yanılığı, Ekonomide Yanılığlar

JEL Sınıflandırması: B41

* Prof. Dr. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, SBF, Ekonomi bölümü, omer.demir@asbu.edu.tr,
Orcid Id: 0000-0001-8684-1932.

** Metnin taslağını okuyup görüşlerini ileten Cem Eyerci, Dilara Bakan Kalaycıoğlu, Fuat Oğuz, Mehmet Fatih Ekinci, Metin Toprak, Ömer Toprak, Ömer Torlak, Özgür Hakan Aydoğmuş ve Zeynep Burcu Uğur'a teşekkür ederim.

Abstract

The transfer of some of the characteristics of parts to the whole comprising these parts is one of the important methods of producing new knowledge that has a wide range of applications from ordinary knowledge to scientific inference. These methods facilitate cognitive processes and reduce transaction costs of producing usefull information. However, it is neither a factual nor a logical requirement that the state or properties possessed in parts will exist exactly in the same way in the whole that is formed by these parts. While some features are preserved exactly, some of them can be differentiated. This differentiation can not be easily realised only by looking at the logical form of propositions, the factual contents of them should also be considered. If the differentiation can not be easily perceived, the fallacy of composition occures. The fallacy of composition means that it is not always possible to transfer individual characteristics exactly to the whole which is composed of those individuals. So, one must be careful in transferring information obtained from the parts to the whole. This issue has of great importance in the branches of social sciences that analyze micro and macro issues, as in the economics. The fallacy of composition in the economic thinking arises in many areas such as inflation, saving, income, borrowing, luxury consumption, hiring qualified labor force, increasing profit by lowering wages, collective bargaining without productivity increase, risk management, protectionism, devaluation, tragedy of commons and effects of population increase.

Keywords: Micro-macro Analysis, Cognitive Biases, Fallacy of Composition, Fallacies in economics.

JEL Classification: B41

I. Giriş

Ekonomi bilimi uzun zamandan beri mikro ve makro olmak üzere iki ana kısma ayrılır. Mikroekonomi tüketici ve firma davranışlarını, makroekonomi de büyüme, milli gelir, enflasyon, faiz, kur gibi ülke ekonomisinin makro büyüklüklerini konu edinir. Mikro bilgilerimizi toplulaştırdığımızda makro alana ilişkin bilgilerimizi de tamamlayacağımızı düşünebiliriz. Bu, birçok durumda doğrudur. Bu yüzden parça ile bütün arasında, birinde tespit edilen bazı niteliklerin veya biri hakkında geçerli olan yargıların diğerine de aktarımı, gündelik hayattaki bilgiden bilimsel araştırmalara kadar geniş bir alanda uygulaması olan önemli bir “yeni” bilgi üretme yöntemidir.

Ancak parçayken sahip olunan durum ve özelliklerin, parçaların bir araya gelmesi ile oluşan bütünde ne düzeyde bulunduğu konusu önemli bir tartışma alanıdır. Çünkü bir kısım özellikler parça ve bütünde aynen korunurken bir kısmı da farklılaşabilir. *Terkip yanılgısı* ile *bölme yanılgısı* bunu açıkça ortaya koyar. Bu iki yanılgı bize, parça-bütün arasındaki özellik taşıma ilişkilerinin her zaman geçerli olmadığını, bazen bir bütün için geçerli ve doğru olan bir yargının, o bütünün parçaları için geçerli ve doğru olmayacağı, aynı şekilde bir bütünün parçaları için geçerli ve doğru olan bir yargının da bütün için genellenemeyeceği durumlar olduğunu söyler.

Ekonomik ve sosyal analizlerde bu durum özellikle büyük önem taşır. Çünkü bireyler kendi kişisel tecrübeleri ile edindikleri bilgileri, içinde yaşadıkları ekonomi ve sosyal sistemin tümünün davranışlarını anlamada da kullanmak isterler. Anlama ve açıklama için bu çok normal bir bilişsel

süreçtir. Çünkü açıklama, bilinenlerden yola çıkarak bilinmeyenleri bilinir kılma sürecidir.¹ Bireyler somut parça üzerinde gördükleri gerçekliğe dair bilgilerini, çoğunlukla varlığını soyut olarak bildikleri ve parçası oldukları bütüne de taşıyarak yeni bilgiler üretir hale gelirler. Bireylerin, toplumu oluşturan alt birimlerin davranışlarına dair bilgilerinden yola çıkarak bütün hakkında yanlış sonuçlara varmalarına yol açabilecek muhakeme hatalarını önlemek için ayrıntılı mantık kuralları tanımlanmıştır.²

Hatalı muhakeme biçiminin birey ve toplum hayatında birçok sarmal etkisi ortaya çıkar. Bu çerçevede bireyler kendileri için iyi sonuçlar veren uygulamaların yaygınlaşması ve herkese uygulanmasını öngören bazı politikalara oy verdiklerinde, toplumun tümü için iyi olmayan politikalara meşruiyet kazandırır duruma gelebilirler. Bu yolla tek tek bireyler söz konusu olduğunda onların durumlarını iyileştireceğini vadeden politikalar kitlesel destek bulur ama bunlar toplumun bütünü için vadedilen olumlu sonuçları vermeyen politikalara dönüşebilirler. Her ne kadar, yüksek büyüme oranı sağlayacak politikalar ile vergi-transfer sistemi değişikliğinin tutarlı bir biçimde bir araya getirildiği önerilerin imkansız olmasa da, bunu başaramayacağı başta bilinen ve aynı anda birbirine zıt çıkarları olan herkese memnun olacakları vaatlerle yürütülen seçim kampanyaları buna örnek olarak verilebilir. Bu yüzden bireysel durumlar için olumlu sonuç verdiği için emin olduğumuz her çözümün, o bireyin de parçası olduğu toplumun tümü için de aynı şekilde iyi bir çözüm olamayacağı durumların varlığının farkında olunması, sadece bilimsel önermelerin geçerliliği bakımından değil, deneme yanılma yoluyla öğrenme maliyetlerinin düşürülmesi bakımından da önemlidir.

Bu makalede ekonomi özelinde mikro düzeyde doğru ve geçerli olan bazı yarguların toplulaştırılarak toplum düzeyinde de geçerli olduğu sonucuna varmanın her zaman doğru olmadığı, bunun ekonomi alanında yaygın tezahürleri olan bir yanılığ türü olduğu gösterilecektir. Bunun için önce bilgi üretme sürecinde hatalı çıkarımlara yol açan terkip yanılığının nasıl oluştuğuna dair genel ve iktisat alanındaki örnekler ortaya konacak, ardından parçadan bütüne giderken niçin terkip yanılığına düşüldüğüne dair bir açıklama getirilmeye çalışılacaktır.

2. Bilişsel Yanıllık ve Muhakeme Hataları

Sosyal bilimlerde analiz konusu olarak seçtiğimiz sosyal gerçeklikler, çoğu zaman onlar hakkında da bilgi edinmek istediğimiz daha küçük parçaların bir araya gelmesinden oluşur. Analiz birimlerinin birisi diğerinin alt kümesi olarak kendine özgü bazı farklı özellikler taşıyabilir. Her bir birim düzeyinde analiz ettiğinizde geçerli olan sonuç, o birimi oluşturan alt birimlerin hepsi için, ya da içinde yer alıp oluşturduğu üst birimler için geçerli olmayabilir. Çünkü her bir birim, parçası olduğu grubun bir kısım özelliklerini taşır ve o yüzden grubun üyesidir. Ama bu, grubun tüm özelliklerinin tüm üyelerce aynı biçimde sahiplenildiği anlamına kesinlikle gelmez.

1 Demir, Ö., Acar, M. (2005) Sosyal Bilimler Sözlüğü, Ankara, Adres Yayınları, s 4.

2 Woods, J. (2013). Errors of Reasoning: Naturalizing the Logic of Inference, London, College Publications; Govier, T. (2014). A Practical Study of Argument, Enhanced Seventh Edition, New York, Cengage Learning.

Çıkarım yaparken genelde bu bağlamda iki yönlü mantık hatalarına rastlarız. Bunlardan biri bütünün geneli için doğru ve geçerli olan bir yargıyı her bir parça için de geçerli sayma (*bölme yanılığ*),³ diğeri de tam tersi bir bütünün parçaları için geçerli olan bir yargıyı bütün için de geçerli saymadır (*terkip yanılığ*). Burada sadece terkip yanılığ

üzerinde durulacaktır. Bilgi üretirken belirli akıl yürütme yöntemleri kullanırız. Karmaşık süreçleri sadeleştirir, çok yönlü faktörlerin etkisinde olan süreçleri, baskın faktörleri öne çıkararak anlamaya çalışırız. Bu sadeleştirme, bir yandan anlama faaliyetlerimizi mümkün ve kolay hale getirirken diğ

yandan hem soyutlama yoluyla kavramlarda kapsam daralması hem de mantıksal muhakemede bazı çıkarım hatalarına yol açar. Bu hatalardan korunmak için bilişsel süreçlerimizin “doğru” ve “tarafsız” işlemlerini arzu ederiz. Bilişsel süreçlerin⁴ “doğru” ve “tarafsızlık” içinde yürütülmesi kendiliğinden olmaz, özel özen ve çaba gerektirir. İnsan zihninin kısıtlarının ve algının seçiciliğinden başlayan, bireyi farkında olmadan da taraflı olmaya sevk eden *bilişsel yanlılıklarının* hatalı bilimsel bilgi üretimine yol açmaması için kesin mantık kuralları ve sağlam bilimsel yöntemler ortaya koymak, *bilim metodolojisi* adıyla başlı başına ayrı bir bilim alanı haline gelmiştir. Bilişsel yanlılık ve muhakeme hatalarının bazıları hemen fark edilebilirken bir kısmını anlamak biraz dikkat ve çaba gerektir⁵. Terkip yanılığ

3. Terkip Yanılığ: Daha Hızlı Koşunca Herkesin Yarışı Kazanabileceğini Düşünmek

Ekonomik analizler başta olmak üzere günlük hayatın tüm alanlarında parça-bütün ilişkisi kurarken karşımıza çıkan en önemli muhakeme hatalarından biri *terkip yanılığ*dır.

- 3 Bütüne ait ilk önermesi doğru ama ona dayanarak parça için çıkarsanan ikinci sonucun doğru olmadığı aşağıdaki ifadeler *bölme yanılığ*ına (fallacy of division) örnek olarak verilebilir: “Dünyanın kişi başına düşen gelir bakımından en zengin olan ülkesi Norveç’tir, o zaman bu ülkede yaşayan herkes iyi yaşam sürmektedir”; “Dünyanın kişi başına düşen gelir bakımından en fakir ülkesi Burundi’dir, o zaman bu ülkede yaşayan herkes sefil bir yaşam sürmektedir”; “Kadınlar erkeklerden uzun yaşar, bu demektir ki babam annemden önce ölecek”; “Kadınlar erkeklerden daha az gelirli işlerde çalışır, o zaman kızım oğlumdan daha az kazanıyor (kazanacak)”; “Geçen yıldan bu yıla enflasyon yüzde 10 oldu, elimdeki ürünün fiyatında da bir yıl içinde en az yüzde 10 artış oldu demektir!”; “İşsizlik oranı yüzde 10 ise karşımdaki her on kişiden biri kesin işsizdir”.
- 4 Bilişsel süreçler, bilgi ediniminde dikkat, algılama, zihinde depolama, hatırlama, muhakeme etmeyi kapsar. Bu süreçlerin her birinde kısıtlar ve yanlılıklar olabilir.
- 5 Bilişsel yanlılıklar konusunda Türkçe bir eser için bkz. Demir, Ö. (2018a). Akıl ve Çıkar: Davranışsal İktisat Açısından Rasyonel Olmanın Rasyonelliği, Bursa, Sentez yayınları.
- 6 Konuya girmeden terkip yanılığ

Sosyal bilim çalışmalarında *terkip yanılması*, sosyal gerçekliğe ait bir bütünü oluşturan alt birim veya bireyler (sosyal gerçekliğin bir bölümü) için tek tek doğru ya da geçerli olan bir çıkarımın, birey ya da alt birimlerin oluşturduğu sosyal gerçekliğin tümü için de aynı şekilde geçerliliğe sahip olacağını düşünme hatasıdır. Bu yanılma farklı adlar altında da olsa düşünürlerin dikkatini çekmiştir. Farklı kavramlarla da olsa ilk dile getirilişi Aristo'ya kadar geri götürülen terkip yanılması, mantık ve felsefi tartışmalardaki yeri bakımından ayrıntılı biçimde ele alınmıştır.⁷

Bazı durumlarda terkip yanılmasını çok açık biçimde fark edebildiğimiz için hatalı çıkarımda bulunmayız. Ama bazı durumlarda, özellikle de süreçler karmaşılaştığında, aynı alanda bireysel gözlemlerin sayısının çokluğu, bizi terkip yanılmasına sürükler. Farklı alanlara ait aşağıdaki örneklere bakalım.

- Ahmet çok iyi türkü söyler, Ayşe de çok iyi şarkı söyler. Bu ikisi düet yaparlarsa çok güzel bir müzik olmayabilir.
- Dört adet üçgen bir araya gelirse yeni şekil üçgen olmayabilir.
- Bir evin duvarlarını oluşturan tuğlaları bir kişi tek tek eliyle kaldırabilir ama tuğlalardan oluşan duvarı kaldıramaz.
- Bir takımın oyuncuları yıldız olabilir ama takım yıldız bir takım olmayabilir.
- Ayrı ayrı çok lezzetli olan iki yemek karıştırılırsa ortaya hiç de lezzetli olmayan bir yemek çıkabilir.
- 1 ve 3'ün toplamı 4'ü oluşturur ama ilk ikisi tek, dört ise çift sayıdır.
- Noktanın uzunluğu yoksa, noktalardan oluşan çizginin de uzunluğu olmaz diyebilir miyiz?
- Oksijen ve hidrojen birer gaz, bu ikisinin bir araya gelmesiyle oluşan su ise gaz değildir.⁸
- Bir stadyum veya tiyatro salonunda oturduğu koltuktan ayağa kalkan birisi, koltuğunda oturanlara göre sahneyi daha iyi görebilir. Salondaki her bir kişi diğerleri otururken ayağa kalktığında sahneyi daha iyi görebilir. Ancak bunu birlikte yaptıklarında, yani herkes ayağa kalkınca, hiç kimse sahneyi, ayağa kalkmadan öncekine göre (boy farkları hariç, uzun boylu olanlar görece daha iyi konum elde edebilirler) daha iyi görececek bir konum elde edemez.
- Bir merdiven basamaklarında sıralanmış kişilerden her biri, diğerleri yer değiştirmeden bir basamak yukarı çıkarsa fotoğraftaki yeri değişir ama bunu hepsi aynı anda yapar ve fotoğraf çektiren herkes birer basamak yukarı çıkarsa herkesin fotoğraf içindeki birbirlerine göre konumları, öncesiyle aynı olur.

7 Benzer örnekler için bkz. Gough, J. E. ve Daniel, M. (2009). The Fallacy of Composition, İçinde J. Ritola (der.), Argument Cultures: Proceedings of OSSA 09, CD-ROM (ss. 1-10), Windsor, ON: OSSA; Finocchiaro, M. A. (2015). The fallacy of composition: Guiding concepts, historical cases, and research problems, Journal of Applied Logic, 32(2): Part B, 24-43.

8 Suyun belirli sıcaklık ortamındaki hali esas alındığında bu ifade doğru olur.

- Bir grubun üyeleri diğerleri doğruyu söylerken, yalan söylediklerinde kendilerine menfaat sağlayabilirler ama herkes aynı anda yalan söylediğinde yalan söylemek hiç birine menfaat sağlamaz.
- Her defasında sadece bir öğrenci derse gelmezse, gelmeyen hangi öğrenci olursa olsun, bu, dersin yapılmasını önlemez ama tüm öğrenciler aynı anda derse gelmezlerse ders yapılamaz.
- Beş dakika önce yola çıktığınızda yoğun trafiğe takılmadan işyerine gidebilirsiniz. Ama işe giden herkes aynıısını yaparsa beş dakika erken çıkmak yoğun trafiğe takılmamak için hiçbir işe yaramaz.
- Birden çok yolu olan bir yere ana yoldan ziyade daha kestirme yoldan giden bir araç hedefe daha kolay varabilir ama aynı yere gidecek tüm arabalar bu kestirme yolu kullanmaya kalkarlarsa hiç birisi hedefe daha erken varamaz.
- Park yerine her erken giden boş yer bulur ama herkes erken giderse geç gidildiğinden farklı bir durum ortaya çıkmaz.
- Bir öğrenci grubu içindeki her öğrenci, diğerlerinden ayrı olarak, belirli bir ek puan alırsa başarı sıralamasındaki yeri değişebilir. Tam puan alanlar hariç istisnasız her öğrenci için tek başına yapıldığında bu durum geçerlidir. Ancak tüm öğrenciler aynı anda aynı ek puanı alırlarsa, herkesin puanı yükselmesine karşın başarı sıralamasında bir değişiklik meydana gelmez.
- Birlik, beraberlik ve dayanışma sağlayan duygu ve düşüncelerin geliştirilmesi ulus kimliğine dayalı bir bütünleşme sağlar, aynı düşünceler farklı ulus kimliğine sahip bireylerin bir arada yaşadığı bir ortamda küresel barışın sağlanmasında yapıcı değil tersine yıkıcı sonuçlar ortaya çıkarabilir.
- Bir vakıf üniversitesi yüksek miktarda burs vererek üniversiteye giriş sınavından ilk 100 kişi arasından burslu öğrenci alabilir. Ama yüzden fazla vakıf üniversitesi aynı şeyi yaparsa hepsi burs verecek öğrenci bulamayabilir ve daha düşük puanlılara burs vermek durumunda kalır.
- Bir seçmen sandık başına gitmezse, diğerleri seçime katıldığı sürece, seçim sonuçları bundan etkilenmez.⁹ Tüm seçmenler için ferdi olarak bu durum aynı sonucu verir. Ama tüm seçmenler birlikte aynıısını yaparsa seçim yapılamaz hale gelir.

Bu örneklerin de açıkça gösterdiği gibi sosyal olayların bir kısmında bireysel ya da alt birim düzeyinde geçerli olan bir sebep-sonuç ilişkisi veya yargı, o birey ya da alt birimin parçası

9 Az kişinin katıldığı ve sadece bir seçmenin oyuyla sonucun değişebildiği çok istisnai durumlar hariç tutularak bu yargının doğru olduğu varsayılmıştır. Çok sayıda kişinin katıldığı ve kişilerin oy tercihlerinin bilinmediği genel veya yerel seçimlerde, seçmenler seçime katılmanın kendilerine yüklediği külfet ile sonucun etkilenmesi ihtimalini karşılaştırdıklarında, bir oyun sonucu etkilemesinin çok düşük bir ihtimal olduğunu düşünürler. Tek tek bireyler için bu doğrudur da. Ancak çok sayıda seçmen aynı şekilde düşündüğünde seçimlere katılma oranı düşer. Seçmenini görece iyi mobilize eden siyasal kesimlerin (çoğunlukla da marjinal gruplar ile etnik veya dini azınlıkların) daha çok temsil edilmesine yol açar. Gelişmiş ülkelerde seçimlere katılımın düşmesinde terkip yanılığının etkili olduğu söylenebilir.

olduğu grubun diğer üyeleri için de tek tek geçerli olmasına rağmen, toplu davranışlarında aynı şey geçerli olmadığı gibi bazen tam tersi sonuçlar bile ortaya çıkabilmektedir. Hayatın farklı alanlarında parça-bütün ilişkisinde görülebilen bu *terkip yanlışlığı*, ekonomik analizlerde çok daha fazla karşımıza çıkar. Bu konu ekonomiye giriş ders kitaplarında de yer alır.¹⁰ Ekonomi ders kitaplarında ayrıntılı yer verilen *görünmez el*, *reel-nominal ayırımı*, *tasarruf paradoksu*, *örümcek ağı teoremi*, *para aldanması*, *orta malların trajedisi*, *Arrow'un imkansızlık teoremi* gibi kavramlar dolaylı biçimde terkip yanlışlığının sonuçlarına işaret etmektedir.

Etik olarak hor görülen duyguların zenginlik ve refahın ortaya çıkışında üstlendiği pozitif role ilk olarak *Arılar Masalı*'nda¹¹ işaret edilmiştir. Bu tez *görünmez el* metaforuyla modern iktisadın en önemli kavramlardan biri haline gelmiştir. Buna göre mikro düzeyde insanların pek hoş karşılamadığı güdüler, makro düzeyde pekala onların da sevdiği sonuçlara yol açabilmektedir. Bencilce duygularla bireysel çıkarı peşinde koşanlar hoş karşılanmaz. Ancak yenilikler, dev yatırımlar ve ardından gelen ekonomik zenginlik ve refah artışına bu gibi dürtülerin çok büyük pozitif katkı sağlamasından herkes memnuniyet duyar.¹²

Terkip yanlışlığının, ekonomi ders kitaplarındaki temaların yanısıra, emek yoğun sektörlerde uluslararası işgücü maliyetlerinin düşük olmasının ticareti etkileme biçimleri¹³, devalüasyondan beklenen sonuçların gerçekleşmesi,¹⁴ doğrudan yabancı yatırımların ülkelerdeki zengin bireyler ve toplumun tümü için etkileri¹⁵, makroekonomiye mikro temeller oluşturma çabaları,¹⁶ Ar-Ge ortamının iyileştiren kurumsal düzenlemelerin Ar-Ge firmaları ve o firmaların faaliyet yürüttüğü bölgeler üzerindeki etkileri¹⁷ veya sosyal koruma projelerinin beklenenin tersine, risk yönetme

10 Örneğin, Hoag, A. J. ve Hoag J. H. (2006). *Introductory Economics*, Fourth ed. London: World Scientific, s. 467; Samuelson, P. ve Nordhaus, W.D. (1992). *Economics*, 14. Baskı, New York ve London: McGraw-Hill, s. 6; Kreinin, M. E. (2007). *Economics: An Introductory Text*, Fifth ed. Boston: Pearson. s. 17; Gwartney, J. D., Straup, R. L., Sobel, R. S. ve Macperson, D. A. (2006). *Economics: Public and Private*, New York, Thoivision, s. 19; Demir, Ö. (der.), (2018). *Uluslararası Politik Ekonomi*, Eskişehir: AÖF Yayınları, ss. 4-5

11 Mandeville, B. (1989). *The Fable of the Bees*, Londra: Penguin.

12 Demir, Ö. (2013). *İktisat ve Ahlak*, ikinci baskı, Ankara, Liberte Yayınları.

13 Mayer, J. (2002). *The Fallacy of Composition: A Review of the Literature*, *The World Economy*, 25(6), 875-94. Fain, R., Clavijo, F. ve Senhadji-Semlali, A. (1992). *The fallacy of composition argument: Is it relevant for LDCs' manufactures exports?* *European Economic Review*, 36(4), 865-882.

14 (Blecker, R. A. ve Razmi, A. (2008). *The fallacy of composition and contractionary devaluations: output effects of real exchange rate shocks in semi-industrialised countries*, *Cambridge Journal of Economics*, 32, 83-109; Blecker, R. A. ve Razmi, A. (2010). *Export - led growth, real exchange rates and the fallacy of composition*” *İçinde Mark Setterfield (derleyen), Handbook of Alternative Theories of Economic Growth*, (ss. 379-396), Cheltenham ve Northampton, Edward Elgar.

15 (Ahmed, F.Z., Bastiaens, I. ve Johnston, N.P. (2015). *FDI, Global Attitudes, and the Fallacy of Composition*,” https://www.bsg.ox.ac.uk/sites/www.bsg.ox.ac.uk/files/Johnston_FDI_Preferences.pdf, erişim tarihi, 18.3.2018.

16 (Kitromilides, Y. ve Skouras, T. (2018). *“The ‘Fallacy of Composition’ Market Failure: A Sufficient Reason for the Necessity of Macroeconomics and the Futility of Microfoundations”*, https://www.landecon.cam.ac.uk/research/real-estate-and-urban-analysis/centres/ccepp/copy_of_ccepp-publications/YIANNISTHANOSPAPERFNL2.pdf. Erişim tarihi 18.3.2018; Kirman, A. (1992). *“Whom or What Does the Representative Individual Represent?”* *Journal of Journal of Economic Perspectives*, 6(2), 117-136.

17 Brossard, O. ve Moussa, I. (2016). *Is there a fallacy of composition of external R&D? An empirical assessment of the impact of quasi-internal, external and offshored R&D*, *Journal of Industry and Innovation*, 23(7), 551-574.

kabiliyetleri düşük kesimlere daha çok risk yükleyen sonuçlar doğurması bağlamlarında¹⁸ açıklayıcı bir kavram olarak kullanıldığını görmekteyiz.

Yukarıda değinilen seçime katılma oranlarının düşmesinin temsil yapısını değiştirmesi veya oligarşik eğilimleri olan sivil toplum kuruluşlarının veya siyasi partilerin bir araya gelmesiyle demokratik bir siyasal düzenin oluşabileceği bağlamındaki Michels ve Robert Dahl'ın görüşleri terkip yanılığının siyaset bilimindeki yansımaları olarak ele alınabilir.¹⁹

4. Ekonomi Alanında Terkip Yanılırları

Ekonomi biliminde, diğer sosyal bilimlere göre mikro ve makro ayırımı daha geniş uyulama alanına sahiptir. Ekonomide birçok kavram mikro ve makro analiz düzeyinde aynı anlama gelmediği gibi bazen aynı anlama gelse de içeriğinde farklılaşmalar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, hanehalkının da borcundan bahsedilir, ekonominin de. Ama yükümlülükler ve sonuçları bakımından hanehalkının borcu ile ekonominin borcu birbirinden tümüyle farklıdır. Bir hanehalkı ancak başka hanehalklarından borç alır.²⁰ Sonuçta bir ekonomi içinde ne kadar borç varsa, o kadar da alacak olduğu için, hanehalkı açısından borcun anlamı ile ekonominin tümü için borcun anlamı birbirinden tamamen farklı hale gelir. Bu yüzden hanehalkının borçlanması olası sonuçlarını ekonominin tümüne taşımak yanlış bir çıkarım olur. Benzer durum *lüks tüketimim yaygınlaştırma, üretimi artırmadan geliri artırma, bireysel ve toplumsal tasarruf, nitelikli işgücü çekerek rekabet gücünü artırma, ücret düşürerek karlılığı artırma, eldeki parayı artırmak suretiyle zenginleşme, verimlilik artışı olmadan toplu sözleşme yoluyla ücret artışı elde etme, risk yönetimi, korumacılık, devalüasyon, orta malların trajedisi ve nüfus artışı* konularında da söz konusudur. Şimdi bu konulara biraz daha yakından bakalım.

Borçlanma. Borçlanma, belirli bir süre sonra aynı veya ilave bir miktar ekleyerek geri ödemek üzere başkasının gelir veya servetini ödünç almaktır. Borç, tüketim veya yatırım için alınabilir. Çok borç hanehalkı bakımından risk almak olmasına karşın ekonominin tümü için gelirin tüketim veya yatırım amacıyla harcama eğilimi düşük kesimlerden yüksek kesimlere aktarılmasıdır. Hanehalkı bakımından gelecek gelirlerle geri ödeme, ekonominin tümü için bir hesap denkleştirme işlemidir. Borçlanma hanehalkları bakımından servet ve gelecekteki gelirin kimin eline geçeceğini etkilemesine karşın ekonominin tümü için her iki durumda da var olan servet veya gelirin sahibi dışında birisi eliyle harcanmasıdır. Borçlanma hanehalkı için gelecekteki gelir veya serveti şimdiden kullanmak anlamına gelir. Ancak ekonominin bütünü

18 McKinnon, R. (2002). Social Risk Management: A Conceptual Fallacy of Composition, Risk Management, 4(2), 21-31.

19 Finocchiaro, M.A. (2015). The fallacy of composition: Guiding concepts, historical cases, and research problems, Journal of Applied Logic, 32(2): Part B, 24-43, ss. 34-36.

20 Burada ekonomiyi kapalı ulusal ekonomi olarak varsaymaktayız. Açık ekonomi olduğunda, ülkenin (ülke vatandaşlarının) başka ülkelere (ülke vatandaşlarına) borcu ile dünya ekonomisi açısından bakıldığında ulus ekonomisine benzer bir durum ortaya çıkar. Ne kadar borçlu ülke varsa o kadar da alacaklı ülke vardır. Ulusal ekonomilerde olduğu gibi dünya ekonomisinde ülkeler düzeyinde borç ve yükümlülüklerin toplamı sıfır olur. Ülkelerin borçluluk durumunun sonucu, dünya ekonomisi içinde toplam borç ve alacak durumundan farklı olur.

açısından bakıldığında borç kadar alacak da olduğu için, borçlanmayla ekonomide olmayan bir servet veya gelir kullanılamaz. Aynı toplumdaki her bir birey, varlıklarının bir kısmını satarsa borcunu azaltabilir ama aynı toplumdaki herkes varlıklarının bir kısmını satmaya çalışırsa (alıcı olmadığı için) satış gerçekleşmez, kimse varlıklarıyla borcunu ödeyemez hale gelir. Tüm bunlar mikro ölçekte (hanehalkı ve firma) yapılan borç analizlerinden elde edilen sonuçların makro ölçekte (ulusal ekonomi) kullanımının mümkün olmayabileceğini göstermektedir.

Lüks veya gösteriş tüketimi. Ekonomik faaliyetlerin doğrudan ve dolaylı olarak nihai amacı, tüketicinin ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bireysel tüketimlerin toplamı ulusal tüketimi verir. Bu yüzden tüketim toplamında terkip yanılığsı oluşmaz. Ama bireye fayda sağlama özelliği bakımından farklılık gösteren bazı mal ve hizmetler terkip yanılığsı oluşturur. Bazı malların sağladığı fayda, o mal başkalarında olmadığı artar (gösteriş tüketimi).²¹ Örneğin, bir tüketici lüks bir mala sahip olduğu veya herkesin yararlanmadığı bir hizmetten yararlandığında bundan fayda elde ederek mutlu olur. Aynı durum, çok az istisna dışında, aynı toplumda yaşayan her birey tek tek düşünüldüğünde geçerlidir.²² Ancak “madem insanlar bu lüks maldan yüksek oranda fayda sağlıyor, o zaman bunu hepsine verelim” dediğinizde, malın tanımı, dolayısıyla fayda sağlama özelliği değişir ve mal her bir ferde önceki kadar yarar sağlamayan bir (lüks olmayan) mala dönüşür. Dolayısıyla lüks malın, az kişi sahip olduğunda her bir ferde sağladığı fayda, fertlerin tümü eş zamanlı olarak sahip olduğunda azalır.

Gelir artırma. Ekonominin toplam geliri, o ekonomideki bireylerin toplam gelirine eşittir. Ancak her birey için geçerli olan bazı gelir artırma yöntemlerini, o bireylerin tümü aynı anda kullandıklarında işe yaramıyor olabilir. Örneğin, pazarda aynı malı yan yana satan tezgâhlardan birinin malın fiyatını düşürdüğünü varsayalım. Fiyatı düşürülen mal diğer tezgâhlardakilerle ağırlık, hacim, görüntü, raf ömrü, hijyen vb. yönlerinden tamamen homojen veya yakın ikame mal ise satıcı elindeki malların (toplam talepten daha fazla arz söz konusu değilse) satışını artırır ve kısa sürede elindeki tüm malları satabilir. Ancak aynı malı satan esnafın hepsi aynı anda ve aynı oranda fiyat düşürürse hiç biri, tek başına fiyat düşürdüğü zamanki kadar satış miktarını artıramaz.²³ Benzer durum, iktisat ders kitaplarında çiftçiler için anlatılır. Bir çiftçi, bir sezonda bir üründen daha çok üretirse geliri artar ama tüm çiftçiler aynı sezonda aynı şeyi yaparlarsa ürünün fiyatı düşer ve hepsinin geliri azalır. Sonuçta bir piyasada maliyetler değişmeden sadece bir malın fiyatı yükselirse o malı satanların reel geliri artar, ama piyasadaki tüm malların fiyatı yükselirse (enflasyon) kimsenin reel geliri artmaz. Aynı üretim düzeyinde bir kişinin eline daha

21 Malların fayda sağlama özeliğini etkileyen dışsal faktörler vardır. Bazı mallar başkalarında da kullanıldığında faydası artarken (örn. moda etkisi) bazılarında ise tersi (örn. gösteriş etkisi) söz konusudur. Fayda üzerinde değişimine yol açan bandwagon, Veblen ve snob etkisi için bkz. Leibenstein, H. (2000). Tüketici Talep Teorisinde Bandwagon, Snob ve Veblen Etkileri, Çev. Muzaffer Demirci, İçinde, Derleyen Ömer Demir, Devlet Rekabet Mülkiyet ve İktisat, (ss. 249-284), Sakarya, Değişim Yayınevi.

22 Bunun farkında olan pazarlamacılar gösterişçi etkiyle tüketime çekmek istedikleri tüketicilerin dikkatini, tüm tüketicilere kolayca ulaşabilecek mecralarda (örn. radyo, televizyon, internet veya gazetelerde) “sadece size özel”, “seçkin mağazalarda” gibi reklam spotlarıyla kendi mallarına yöneltmeye çalışırlar.

23 Tabii ki, talebin fiyat esnekliğine bağlı olarak fiyatın düşmesi toplam talebi artırır ama bu bazı malların elde kalmasına mani olmaz.

çok para geçerse, kişinin alım gücü artar ama para aynı anda herkesin eline geçerse alım gücü yerinde sayar.

Tasarruf. Gelirin tüketilmeyen kısmına tasarruf denir. Bireyler gelirlerinin bir kısmını tasarruf ederlerse ve bunu enflasyona eritmeyecek biçimde nemalandırarak veya nemalandırmadan saklarsa bireysel servetlerini artırır. Ama ekonomide bir yıl içinde yaratılan toplam gelirin harcanmaması, o gelirin karşılığında üretilen mal ve hizmetler elde kalacağı için, bir sonraki dönemde milli gelirin azalmasına yol açar. Buna *tasarruf paradoksu* denmektedir. Yani bireyin servet durumunu iyileştiren gelirin tümünü harcamaması, toplumun durumunu kötüleştirmektedir. Hanehalkının harcaması başkası için gelir yaratma anlamına geldiği için bir ekonominin tümünde harcamanın azalması, aynı zamanda gelirin de azalması anlamına gelir. Dolayısı ile harcamayı azaltan her şey toplam geliri de azaltır. Tasarruf paradoksu, yanlış anlaşılma da müsait bir kavramdır. Bu paradoks tersinden okunmaz, yani tüm gelirini tüketim için harcayan bireylerden oluşan bir toplumun, gelirinin bir kısmını tasarruf edenlerden daha çok gelir yaratacağını söylememektedir. Üretimin yapılabilmesi yatırıma, yatırım da tasarrufa ihtiyaç duyar. Hiç tasarruf yapmayan bir toplum, yapana göre daha çok gelir yaratamaz. Buradaki yanlış, bireyin harcamasının sadece tüketimi, toplumun harcamasının ise hem tüketim hem de yatırımı içermesinden kaynaklanır. Aynı kavramın içeriği, mikro veya makro alandaki kullanıma göre değişmektedir. Bu değişim gözardı edilerek yapılan akıl yürütme kişiyi yanlış sonuca götürmektedir.

Piyasadan daha nitelikli işgücünü çekme. İşgücü üretimin önemli bir unsurudur. Daha nitelikli işgücü firmalar için daha iyi rekabet ve daha çok verimlilik, dolayısıyla daha çok kar demektir. Tek tek her bir iş yeri, aynı işgücü piyasasında yüksek ücret vererek daha nitelikli işgücünü çekerek verimliliğini artırıp avantajlı duruma geçebilir. Ama tüm iş yerleri aynısını yapmaya kalkarsa, herkes yerinde kalır, sadece ortalama ücretler yükselmiş olur.²⁴

Ücret düşürerek karlılığı artırma. İşgücü maliyetleri firmaların karlılığını belirleyen en temel unsurlarından biridir. İşgücü maliyeti düşük olan bir firma rekabet avantajı elde eder. Bu yüzden bir firma, üretim ve verimlilik kaybına yol açmadan çalışanların ücretlerinde kısıntıya giderek karını artırabilir. Bunu yapan her firma, piyasadaki diğer firmaların da aynı yoldan gitmediği varsayımı altında karlılığını artırır.²⁵ Fakat çok sayıda firma ücretleri indirirse, piyasaya ücret yoluyla çıkan toplam alım gücü azalacağı, bu da üretimin kısılması veya fiyatların düşürülmesine yol açacağı için, ekonomide toplam karlılık azalacak sonuçta tüm firmaların aleyhine bir durum ortaya çıkaracaktır.

24 Bir piyasada ortalama ücret düzeyinin yükselmesinin, çalışanların iş tatminini artırması ve motivasyonlarını olumlu etkilemesi gibi nedenlerle genel bir verimlilik artışına yol açması mümkündür. Bu olası verimlilik artışının, tek tek firma düzeyinde nitelikli personeli çekmeyle beklenen kazanç artışıyla mukayese edilmeyecek kadar az olacağı için burada yok varsayılmıştır.

25 Buradaki sonuçlar dış ticarete ve dış ekonomik ilişkilere kapalı bir ülke varsayımı altında yapılmaktadır. Bir ekonomi dış dünyaya açılınca, açıklık oranına göre buradaki sonuçlar doğal olarak farklılaşır.

Eldeki parayı artırmak suretiyle zenginleşme. Enflasyon olgusu, terkip yanılığının en iyi tezahür ettiği alanlardan biridir. Ekonominin mikro karar vericilerinden firmalar, diğerlerinden ayrı olmak üzere, kontrol ettikleri fiyatları yükselttiklerinde,²⁶ hanehalkları da yine diğerlerinden ayrı biçimde ellerine geçen parayı bir şekilde artırdıklarında bundan kazançlı çıkarlar. Bu yolla firmalar karlarını, hanehalkları da alım güçlerini yükseltebilirler. Ama üretim artışına bağlı olmadan bunun diğer tüm firma ve hanehalkları tarafından da aynı anda yapılması halinde sadece işlemlerin gerçekleşmesini sağlayan fiyatlar yükselmiş olur. Bu yüzden ekonomideki parasal büyüklüklerin reel ve nominal değerleri arasındaki ayrımı yapabilen kişiler kolay kolay terkip yanılığına düşmezler.

Verimlilik artışı olmadan toplu sözleşme. Ücretlerdeki reel artışın ana sebebi, verimlilikteki artıştır.²⁷ Ancak herhangi bir işyerinde, çalışanların verimliliklerinde bir artış olup olmadığına bakılmadan ücretlerine zam yapılırsa hepsinin alım güçleri artar. Bu durum kamu özel ayrımı yapmadan, *ceteris paribus*, tüm iş yerlerinde çalışanlar için geçerlidir. Ama verimlilikte herhangi bir artış olmamasına rağmen toplu sözleşme yoluyla tüm kamu ve özel sektör çalışanları zam alırsa, bu durumda sadece bu zammın yol açacağı maliyet enflasyonundan daha fazla oranda artış alanların alım güçlerinde bir iyileşme olur. Herkesin ücret artış oranı aynı ise ve bu artış, eksik istihdam nedeniyle ekonomide bir mal ve hizmet artışına yol açmadıysa, (ki açabilir) alınan ücret artışı mallara yapılan fiyat artışlarına gideceği için,²⁸ herkesin satın alabileceği mal ve hizmet miktarı sabit kalacak, hiç kimsenin durumunda bir iyileşme olmayacaktır.

Riskyönetimi. Güven ilgili herkesin bir bedel ödmeden yararlandığı, tüm ekonomik faaliyetlerde işlem maliyetlerini düşüren kamusal bir maldır. Özellikle ödünç alma ve verme işlemlerinin yapıldığı piyasalarda güven daha da önem kazanır. Ortaya çıkan güven kaybı nedeniyle bir bankanın müşterilerinin bir kısmı, başka müşterileri etkilemeden, paralarını çekmek isterlerse, banka bu amaçla elinde tuttuğu nakitle, vadesinden önce çekilmek istenen parayı ödeyebilir. Burada hiç bir sorun çıkmaz. Bunu tek bir veya birkaç müşteri yaparsa, bu hangi müşteri olursa olsun, pek fazla sorun yaşanmaz. Buna karşın bankada vadeli parası olan herkes güvensizlik nedeniyle parasını çekmek isterse, bu bankanın batmasına sebep olabilir.²⁹ Benzer biçimde bir banka kredi kullandırdığı bazı müşterilerine olan güvenini kaybettiği için alacaklarını erken tahsil etmeye çalışırsa müşteri riskini azaltabilir ama tüm müşteriler için aynısını yaparsa tersi bir sonuç ortaya çıkar. Aynı gerekçe ile çok sayıda bankanın bulunduğu bir sistemde tek bir banka

26 Firmaların tam rekabet koşullarının geçerli olmadığı, ürünlerinin fiyatları üzerinde belirleyici etkilerinin olduğu piyasalarda böyle bir kontrol söz konusu olabilir.

27 Buradaki varsayım, piyasadaki gelirin, üretilen mal ve hizmetlerin karşılığı olması nedeniyle, gelirdeki artışın kaynağı mal ve hizmetlerdeki artış olabilir. Bu artış sermaye veya işgücü verimliliğindeki artıştan ya da (dolaylı olarak aynı anlama gelecek olan) teknolojik yenilik yoluyla maliyetlerin düşürülmesinden de kaynaklanabilir. İşyerlerinde kıdemli olanların zam almasının ana gerekçesi de, deneyimli personeli tutmak, dolayısıyla deneyimin sağladığı verimliliği kaybetmemektir.

28 Burada kar oranlarının sabit tutulup ücret artışının hiçbir sürtünme olmadan fiyatlara yansıtıldığı varsayımı yapılmaktadır.

29 Böyle durumlarda bankalara güvenilmesini devlet güvencesi sağlar. Bazen başka bir şey yapmadan devletin halka sadece mevduat güvencesi vermesi bile güvensizlik sorununu çözmeye yetebilir. Güvene dayalı ilişkilerde sadece bir veya birkaç kişinin paniği etkili olmamasına karşın, çok sayıda kişinin paniği sistemin çökmesine yol açabilir.

verdiği tüm kredileri geri çağırırsa bundan zarar edebilir ama batmayabilir. Fakat tüm bankalar aynısını yapmaya kalkar, piyasadaki tüm kredileri geri çağırırlarsa, kredi kullanan şirketler zora girer, öz sermayesi yetersiz olan tüm bankalar batar ve bankacılık sistemi çöker.

Yine risk yönetimi bağlamında bir firmanın riskli alanlara yaptığı yatırım yüzünden meydana gelen zarar, ekonominin tümü için bir zarar ortaya çıkarmayabilir. Riskli olsa da tüm yatırımlar başarısız olmaz. Dolayısıyla bireyler tekil olarak riskten kaçarsa, olası kayıplarını azaltır ama toplumun tümü bunu yaparsa yeni yatırım fırsatları azaltılmış ve ekonominin gelir oluşturma potansiyeli küçültülmüş olur.

Korumacılık. Korumacılık kalkınma amaçlı bir ekonomi politikası olarak farklı gerekçelerle daima taraftar bulmuş hatta romanlara bile konu edilmiştir.³⁰ Bir ekonominin gelişmeye müsait ama zayıf sanayi dallarını, dışarıdan gelecek ucuz mallara karşı korumak yöneticilere hep makul bir politika gibi gelmiştir. Buna literatürde *bebek sanayi tezi* denmektedir. Bir ülke gümrük vergilerini artırarak bazı sektörlerinin ya da ekonomisinin tümünün daha hızlı büyümesine zemin oluşturabilir. Ürettiklerini dışarıya satmada sorun yaşamadığı sürece bu politika ekonomiyi büyütme yararlıdır. Ama mal sattığı diğer ülkeler de aynı yöntemi izler, ticareti kısıtlayacak kota, tarife veya tarife dışı tedbirler alırlarsa bu sadece ilgili ülkenin mallarına olan talebi azaltmakla kalmaz, dünya ekonomisinin de küçülmesine yol açar.

Devalüasyon: Sabit kur sistemlerinde yöneticiler ülke parasının değerini düşürerek ihracatı artırmak isterler. Ülke parasının değeri düşünce, ülke malları aynı miktar döviz karşısında daha ucuza geleceği için böyle bir politika ihracatın artmasına katkı sağlar. Her bir ülke bunu tek başına yaptığında benzer bir etkiye şahit olur. Ama rakip veya muhatap ülkeler de aynı amaçla paralarının değerini aynı oranlarda düşürürlerse, bu durumda hiç bir ülke bundan yarar sağlayamaz, ticaret hacmi ve kompozisyonu devalüasyon öncesi düzeylere geri döner.

Orta malların trajedisi. Hardin'in meşhur makalesinde³¹ ele aldığı gibi terkip yanılığında en trajik örneklerden biri orta malların trajedisi olarak bilinen durumlarda görülür. Bu trajedi, birilerinin özel mülkü olmayıp topluluğun ortak malı olan nesnelere sahip, bakımsız ve ilgisiz kalma veya aşırı kullanım sonucu yok olma durumuna gelmesini, aşırı kullanımın hep birlikte yapıldığında, grubun bireylerinin tek tek yaptığınınkinden tam tersi sonuç vermesini ifade eder. Mülkiyeti ortak olan bir otlak, tek başına hayvanlarına ölçsüzce otlatan çoban bunu ne kadar çok yaparsa o kadar çok et ve süt alır. Ama bütün çobanlar aynısını yaparsa otlak kurur ve tüm hayvanlar aç kalır. Tek bir çoban yaptığında faydalı olan işlem, tüm çobanlar tarafından aynı anda gerçekleştirildiğinde tam tersi sonuç verir. Kamu mallarının çoğunda bu durum ile çok sık karşılaşılır.³²

30 Bu bağlamda güzel bir örnek roman için bkz. Roberts, D. (2008). Tercih: Bir Serbest Ticaret ve Korumacılık Öyküsü, (çev. M. Acar), 5. baskı, Ankara, Liman yayınları.

31 Hardin, G. (1968). The Tragedy of Commons, Science, 162, 1243-1248.

32 Bu soruna bulunabilen en etkili çözüm yolu, kamu mallarının aşırı kullanımının ücretlendirilmesi veya kullanma hakkı olan bireylere aşırı kullanımını önleyici kotalar konulmasıdır.

Nüfus artışı. Toplumlarda emeklilik sistemlerinin mantığı, ilk insandan günümüze aşağı yukarı aynıdır. Buna göre bireyler çalışabiliyorken ürettikleri mal ve hizmetlerin bir kısmını, aynı dönemde çalışma çağında olmayanlara aktarır. Bu yolla, çalışma çağındaki işgücü, çalışma çağında olmayan çocuk veya yaşlılara da bakar.³³ Bu, her bir aktif işgücünün kendi ailesinin çocuklarına veya büyüklere bakması şeklinde olabileceği gibi, oluşturulan ortak fondan (sosyal güvenlik fonu) belirli kurallar çerçevesinde çalışamayanlara kaynak aktarılması şeklinde de olabilir. Böyle bir sosyal güvenlik sistemi içinde bir evli çift, hiç çocuk yapmayarak çocuklarının varlığında onların beslenme, bakım ve eğitimi için yapacağı harcamayı biriktirirse, yaşlandığında kendisine yeterli bakımı yapabilecek ekip için mali kaynak oluşturabilir. Bu yüzden, bir ailenin çocuk sahibi olmamış olması, aile fertlerinin yaşlandıklarında onların ihtiyacının karşılanmaması gibi bir sonuç doğurmaz. Ama toplumun tüm fertleri buna güvenerek çocuk sahibi olmazsa, yaşlandıklarında kendilerine bakacak yeterli çalışan olmayacağı için, sosyal güvenlik fonunda ne kadar paraları birikirse biriksin, onların hiçbir ihtiyacı karşılanamaz.³⁴ Çünkü yaşlılara bakılmasını sağlayan, banka hesaplarındaki fonlar değil, onlar yoluyla yeniden dağıtımı yapılan o dönemde üretilmiş mal ve hizmetlerdir. Emeklilik çağındaki kişilerin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi, o anda çalışma çağında olanların (veya fiilen mal ve hizmet üretenlerin) kendi ihtiyaçlarından daha fazla mal ve hizmet üretip üretememelerine bağlıdır. Çalışma çağında yeterince hemşire, doktor veya hastabakıcı yoksa, emeklilik fonlarındaki birikmiş fonlar yaşlıların tedavi edilmesinde hiçbir işe yaramaz.³⁵

5. Terkip Hatası Niçin Oluşur?

Muhakeme hatalarının önemli bir kısmı, mantığın doğru sonuç verecek biçimde donatılmamasından³⁶ veya sınırlı bilgi ile kısa sürede karar verme ihtiyacından kaynaklanır. İnsan zihni sınırlı bilgiyle ve olabilecek en kısa süre içinde karar vermeye dönük olarak çalışır.³⁷ İlk bakışta irrasyonel olarak görülen bir çok davranışın insan ve hayvanlarda hayatta kalmak için adeta bir zorunluktan kaynaklandığı,³⁸ hayatta kalmayı sağlayan kararları da irrasyonel olarak nitelemenin çok da isabetli bir değerlendirme olmayacağı söylemeliyiz. Bu kararlar sayesinde günlük hayat kolaylaşır ve karar vermenin işlem maliyetleri düşer. Aslında insan yanılmayı göze alarak hızlı veya isabetli olmayı düşünerek yavaş arasındaki tercihinde de rasyonel davranır.

33 Çalışan bir kişinin çalışmayan kaç kişiye baktığı *nüfusun bağımlılık oranını* verir. Yaşlı ve çocuk oranının aktif nüfusa göre düşük olduğu ekonomilerde bu oran düşük, tersi durumlarda da büyük olur. Bu oranın büyüklüğü, çalışan işgücü üzerindeki yükün yüksek olduğunu gösterir.

34 Burada da dışı kapalı bir ekonomi varsayımı yapılmıştır.

35 Ekonomideki bu tür parasal hesaplar, nesiller arası yardımlaşmanın nasıl yapılacağına dair kolaylıklar sağlar. Bu parasal hesaplar sayesinde mal ve hizmetlerin kuşaklar arası transferi yapılır. Bu yüzden çalışma çağındaki nüfusun emeklilik fonlarına aktarma yaparak gelecekte kendilerini güvende hissetmelerinin arkasında, kendileri yaşlandığında birilerinin çalışmaya devam edeceği ve onların üretimlerinden kendilerine de yeterli payın ayrılacağına olan güvenleridir. Sosyal güvenlik sistemi bunu sağlamayı amaçlar.

36 Woods, J. (2013). *Errors of Reasoning: Naturalizing the Logic of Inference*, London, College Publications.

37 Kahneman, D. (2011). *Thinking, Fast and Slow*, London: Penguin Books.

38 Gigezenger, G.ve Goldstein, D. G. (1996). *Reasoning the Fast and Frugal Way: Models of Bounden Rationality*, *Psychological Review*, 650-669.

Bilişsel süreçlerin kolaylaştırıcı ve maliyet düşürücü yöntemleri, bir kısım hataların da ortaya çıkmasına yol açar. Bu bağlamda yanlış muhakemeye yol açan terkip yanlışlığının, muhakeme sırasında yapılan bilişsel kısa işlemlerle parça ile bütün arasında *niceliksel* ve *niteliksel* farklılıkların yok sayılmasından kaynaklandığını, bu durumun da iki şekilde ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

İlk olarak, tek tek parçalara ait aynı özellikleri bütüne taşıdığımızda, parça ile bütünün aynı gerçekliğe tekabül ettiği varsayımında bulunmuş oluruz ki, bu, parçanın bütünden ayrı bir gerçekliği gösterdiğinin açıkça yok sayılmasıdır. *Parçalar* ister homojen ister heterojen olsun bir araya gelip bir *bütün* oluşturduklarında ayrı bir varlık (gerçeklik) olurlar. Tümüyle aynı özelliklere sahip parçalardan oluşan sayısal çokluğun bizzat kendisi, çokluk olmak yönüyle, farklı bir varlıktır. Bu yüzden, aynı tuğlalardan oluşan bir duvara, tuğla değil, tuğla yığını değil, “duvar” denmektedir. Tuğlalar tek başına olduklarından daha farklı bir ilişki ile bir araya getirildikleri için duvar adını alıyorlar. Üstelik duvarın da, tuğlaların bir araya getiriliş tarzı ve aralarına konan kaynaştırıcı malzeme, üzerine yapılan kaplama veya boya durumuna göre bin bir çeşidi olabilir. En sadesinden en karmaşığına kadar her bir duvar onu oluşturan parçalarından ayrı birer varlık olur. Dolayısıyla “tek tek tuğlaları elimle *kaldırabiliyorum*” öncülünden “tek tek her birini kaldırırıyorsa, hepsini birlikte de kaldırabilirim” sonucuna varan bir akıl yürütme, insan eylemine atfedilen *kaldırma* özelliğinin *ağırlık* ile olan bağlantısını yok sayarak somut gerçeklikle olgusal bağını kopardığı için hatalı sonuca ulaşmaktadır. Halbuki, tecrübi bilgi ile biliyoruz ki, *kaldırma* veya *kaldıramama*, doğrudan tuğla ile değil, *ağırlık* ile ilgili bir durumdur. Gerçekliğe ilişkin bilgi verecek bir önermenin, ancak gerçeklikle bağını sürdürmesi halinde anlamlı sonuçları olur. Bu yüzden niceliksel farklılığın (bir tuğla yerine beş tuğla) ortaya çıkardığı parça-bütün ilişkisinde bu yeni durum veya özellikleri yok sayan bir zihinsel çıkarım hatalı olmaktadır.

Bu niceliksel farklılık, insanın oluşturduğu birey-grup özelinde ifade edilecek olursa, bireylerden oluşan bir grup, öncelikle *niceliksel* olarak farklı ve yeni bir sosyal gerçeklik haline gelir. Grup veya toplumu oluşturan bireyler, önceden olmayan etkileşimli yeni bir sosyal gerçeklik meydana getiriler. Bir anıta bireylerin tek tek “ziyareti” (sosyal gerçeklik) ile toplu olarak “ziyareti” adı ziyaret de olsa hiçbir zaman aynı “ziyaret” olamaz.

İşte bir grubun üyelerinin tek tek yaptıklarında elde ettikleri sonuçları birlikte yaptıklarında elde edemedikleri durumları hayatın içinde açıkça gördüğümüz için tüm parça-bütün ilişkilerinde terkip yanlışlığına düşmeyiz. Örneğin bir ailenin fertlerinin her biri diğerlerini hesaba katmadan ayrı ayrı içtiklerinde yeterli olan suyun, hepsi birlikte içtiklerinde de yeterli olacağını düşündüklerine hiç rastlamayız. Bu konuda yanlışlığa düşülmemesinin sebebi, böyle bir çıkarımın kısa sürede gerçeklerle uyuşmayacağını öğrenmenin görece kolay olmasıdır.³⁹

İkincisi, toplum bireylerin tek birey veya birkaç bireyken sahip oldukları özellik ve ilişkilerini aynen koruyarak, hiç dönüştürmeden bir araya gelmesi (sadece sayısal çokluk) değildir. Parçaların bir araya gelip bütün oluşturması bazen *niteliksel* bir farklılaşma ile gerçekleşebilir. Oksijen ile

39 Bu ve benzeri örnekler, mantık kurgusu bakımından birbirine benzemesine rağmen algısal olarak terkip yanlışlığı oluşturmayan durumların çokluğunu göstererek terkip yanlışlığının mantıksal veya olgusal bir zorunluluktan kaynaklanmadığını göstermektedir.

hidrojen birer gaz iken belirli bir sıcaklık aralığında bir araya geldiklerinde sıvıya dönüşüyorlar. 1 ve 3 tek sayı iken toplandığında çift sayıya dönüşüyor. Parçalar bütün olurken, nicelik artışı yanında nitelikte de farklılaşma meydana geldiğinde, parçaya ait özelliklerin bütüne atfedilmesi halinde terkip yanılıgısı ortaya çıkabiliyor.

Niteliksel farklılaşmaya, birey-grup açısından baktığımızda, bireylerin, duruma göre öteki bireylerle uzlaşarak, çatışarak, yardımlaşarak veya güç birleştirerek grup haline geldiğini görürüz. Bu yüzden aynı toplum içinde özellikleri aynı ya da benzer bireyler benzer işlemleri tekli, ikili, üçlü kombinezonlarla bir araya gelip yaptıklarında farklı farklı sonuçlar elde ederler. Tek başına çok mülayim olan bir kişi, grup oluşturduğunda grup dinamiğini ayakta tutması için katı tutuma onay verebilir. Dolayısıyla mülayim bireylerden katı tutumu olan bir grup kararı çıkabilir.

Bu niteliksel değişimin, doğrudan ve kolayca algılandığı durumlarda terkip yanılıgısına düşülmez. Bütünün parçaların toplamından daha fazla bir şey olduğu Aristodan beri dile getirilen bir konudur. “Bir elin nesi var iki elin sesi var” deyimini tam da bunu anlatır. İki el bir araya geldiğinde el özelliklerini korumakla birlikte başka bir şey olurlar. Trudy Govier terkip yanılıgısında tek tek bireyler ve oluşturdukları grup arasındaki farklılığı, *aynılık* değil *daha az* ve *daha fazla* olma kavramlarıyla ifade eder. Ona göre birey, mensubu olduğu gruptan işbirliği yapma, çatışma içine düşme, kurumsal olarak örgütlenme boyutlarıyla *daha az*, doğası gereği grupta olmayan bilinç, düşünme, hissetme, planlama, seçme, ifade etme gibi özelliklere sahip olmak yönüyle de *daha fazla* bir şeydir.⁴⁰

Parça ve bütünü ayırıştırıran nitelik ve nicelik farklılığı, birlikte oluşabileceği gibi ayrı ayrı, aynı yönlü, ters yönlü bir etkiyle de oluşabilir. Bu, parça-bütün arasında ortaklık atfedilen özelliklerin nereden kaynaklandığına bağlı olarak ortaya çıkar. Bu durumu, birey, topluluk ve ortaklık atfedilen özellik üçgeninde iki ayrı örnek (aday ve hasta) özelinde ele alalım.

İlk olarak bir yarışma sınavına giren adaylar ve oluşturdukları grubu ele alalım. Aday olabilmek için öngörülen şartları taşıyan her hangi bir bireye, gireceği sınavda başarılı olmasını sağlayacak disiplinli ve çok çalışmayı içeren bir çalışma planı verilebilir. Çünkü her bir aday, teorik olarak, disiplinli ve sıkı bir çalışma ile sınavda “rakiplerini” geçerek “başarılı” olabilir. 100 adayın yarıştığı bir sınavda sadece 10 kontenjan varsa, tüm adayların bu çalışma planına uygun çalışmaları halinde ilk ona girmeleri, hatta birinci olmaları her biri için belirli bir ihtimal dahilindedir. Bütün faktörler aynıysa her adayın ilk 10’na girme ihtimali yüzde 10’dur. Her biri için ihtimal dahilinde olan bu başarının hepsi için aynı anda olması ise imkansızdır. Eğer sınav bir baraj sınavı olsa, yani 100 adayın hepsinin yüz alması halinde, ikinci bir eleme söz konusu olmasaydı, bu durumda yine 100 adayın az da olsa aynı anda yüzer puan alarak hepsinin başarılı olma şansının bulunduğu söylenebilirdi. Ama başarı için bir sayı sınırı varsa, her bir aday için tek tek bakıldığında “rakiplerini” eleyerek başarılı olma ihtimali olmasına karşın, tümünün birlikte başarılı olma ihtimali sıfırdır. Çünkü buradaki “başarı”, diğer adayların durumuna bağlı (rakibin

40 Govier, T. (2009). Duets, Cartoons, and Tragedies: Struggles with the Fallacy of Composition, içinde F.H. van Eemeren, B. Garssen (eds.), *Pondering on Problems of Argumentation*, (ss. 91-104), Springer, s. 96)

elenmesi) olarak oluşan bir durumdur. Birinin başarısı diğerinin elenmesiyle sağlandığı için hiç kimseyi elemeyen bazılarının başarılı olması imkansızdır. Burada bireyin başarısı, öteki bireylerin elenmesiyle irtibatlı olarak olduğu için bireyden gruba geçişte niteliksel bir değişim söz konusudur. Bunun böyle olduğu bilindiği halde bir yarışma sınavına giren tüm adaylara “başarılar” dilemek, örtük bir terkip yanılığı içerir.⁴¹

İkinci olarak, aynı hastalıktan tedavi olmak için hastaneye giden hastaları ele alalım. Bu hastalar için elimizde etkili bir tedavi planı olmuş olsun. Hastanede bu hastalıktan yatan her bir hastaya bu planı uygulayabiliriz. Yapacağımız tedavi planına hastaların tek tek diğerlerinden bağımsız biçimde uymaları halinde, hepsinin başarılı biçimde tedavi olmaları mümkündür. Aynı şekilde tedavinin aynı günlerde tüm hastalara uygulanması halinde de hepsinin aynı sürede iyileşmesi de mümkündür. Çünkü önceki örnekteki “başarı”dan farklı olarak buradaki “iyileşme” bütünü oluşturan diğer hastalara bağlı olarak oluşan bir sonuç değildir.⁴² Hatta iyileşme sürecinde, birbirlerini motive ederek tek tek olduğundan daha hızlı bile yol alabilirler. Bu yüzden burada aynı tedavi planı sonucu tek tek iyileşme ile topluca iyileşmenin gerçekleşmesi halinde terkip yanılığı ortaya çıkmamaktadır. Bu iki örnek arasındaki fark, sadece mantıksal çerçeveye uygun olup olmama ile değil, o çerçevenin içeriğini dolduran olgusal bilgiyle bilinebilir. Dolayısıyla parça-bütün ilişkisinde terkip yanılığının olup olmamasında belirleyici olanın, muhakemede kullanılan *mantıksal formdan* ziyade *olgusal* farklılıktan kaynaklandığı söylenebilir.

6. Sonuç

Sonuç olarak, parça ile bütün arasında niteliklerin aktarımı gündelik hayattaki bilgidan bilimsel araştırmalara kadar geniş uygulama alanı olan önemli bir “yeni” bilgi üretme biçimidir. Ancak parçayken sahip olunan durum ve özelliklerin, parçaların bir araya gelmesi ile oluşan bütünde de aynen var olması, ne olgusal ne de mantıksal bir gerekliliktir. Bir kısım özellikler parça ve bütünde aynen korunurken bir kısmı da farklılaşabilir. Böyle bir farklılaşmanın olup olmadığı, önermelerin mantıksal formundan ziyade olgusal içeriklerine bakılarak anlaşılabilir. Farklılaşma barizse terkip yanılığı söz konusu olmaz, ama ilk bakışta algılanması kolay olmayan bir farklılaşma olduğunda terkip yanılığı gündeme gelir.

41 Sonunda derece olan yarışmaya giren tüm yarışmacılara; müsabakalara katılan tüm sporculara “başarılar dilemek” ya da şans oyunlarında bilet alan herkese aynı anda “bol şans dilemek” de aynı şekilde bir terkip yanılığı içerir. Bu tür temenniler yapanlara, olayın bu terkip yanılığı yönü hatırlatıldığında, genellikle verilen cevap, bu gibi temennilerle aday, oyuncu veya yarışmacılar arasında ayrımcılık yapılmamasının amaçlandığı, herkese başarı dilemenin aslında “herkes kendi çalışmasına ve emeğine göre hak ettiği karşılığı alsın”, anlamına geldiği söylenir. Şans dilemede ise durum biraz daha karışıktır. Zira şans hak edilemeyeceğine göre buradaki temenninin amacı biraz bulanıktır. Yarışma veya sınava katılanlara “kim layıkta o kazansın”, “kim hak ettiyse o kazansın” veya “herkese hak ettiğini alsın” gibi temennilerde bulunmak, aslında terkip yanılığının farkında olunduğunun örtük bir ifadesi olarak görülebilir.

42 Bu örnekte, tüm hastaların tedavisi için uygun hastane ortamı ve yeterli sağlık personeli olduğu varsayılmıştır. Eğer hasta sayısı kapasitenin üstünde olursa aynı sonucun alınması mümkün olmayabilir.

Bir bütünün parçalarının her biri için ayrı ayrı, diğer koşullar sabitken geçerli olan durumun, bütünü oluşturan tüm üyeleri için ve *aynı anda* geçerliliğini kaybetmesi, büyük ölçüde *diğer koşullar sabitken* kuralının ihlal edildiğinin fark edilememesinden kaynaklanır. Tek tek durumlar için geçerli olma halini mümkün kılan ana faktörün diğerlerinin durumunda bir değişimin olmaması şartını yok sayılıp, çok sayıda bireysel gözlemden bütün için genelleme yapılması, hatalı bir çıkarıma yol açmaktadır. Bu parçanın bütünü temsil etmemesinden kaynaklanan genelleme hatalarından oldukça farklıdır.

Terkip yanılgısı bize, bireysel özelliklerin, o bireylerden oluşan bütüne aynen taşınmasının her zaman mümkün olmadığı, bu yüzden parçadan elde edilen bilginin bütüne aynen taşınmasında oldukça dikkatli olunması gerektiğinden daha fazlasını söyler. Bu yanılgı, sadece parça düzeylerdeki analiz birimlerinden elde edilen bilgilerin grup düzeyine taşınmasıyla bilimsel çalışmalarda yanlış sonuca varılması nedeniyle değil, günlük hayatta da bireysel bilgi ve tecrübeye dayalı olarak grup halinde karar alınırken sistematik ve döngüsel hatalardan sakınmamıza yardımcı olur. Bu yolla da deneme yanılma yoluyla öğrenmenin maliyetlerini düşürür.

Başta iktisat olmak üzere mikro ve makro alanlarda analizler yapan sosyal bilim dallarında bu yanılgıdan kaçınmak özellikle önemlidir. Ulus ölçeğinde bazı yanlış politikaların sürekli tekrarlanmasının nedenlerinden biri, karar vericilerin kişisel tecrübelerini genellemeleri, onların tecrübeleri oluşurken diğer koşullardaki değişmezlik durumunu gözardı etmeleridir. Rakiplerinin eksikliklerini zamanında fark ederek sektöründe bir numara olan bir firma yöneticisinin, ulusal karar süreçlerinde de aynı başarıyı göstereceğini beklemek de benzer bir yanılgıdır. Zira rakipleri pahalıya mal ederken keşfettiği ucuz üretim yöntemlerini üretim yapan herkese öğreten bir yönetim, ucuz üreterek firma karını artırma imkânını da ortadan kaldıracığı için, sonuçta amaçladığından başka bir şey yapmış olacaktır.

Ekonomideki başka örnekler bakacak olursak, tek bir ülke korumacılık ya da devalüasyon yaparsa bunun avantajlarını görebilir ama bütün ülkeler aynı şeyi yaparsa kimse umduğunu elde edemez. Bir firma fiyatını artırır veya maliyetlerini azaltırsa karlılığını artırabilir ama tüm firmalar aynı şeyi yaparlarsa sonuç değişmez. Bir kişi lüks bir malı satın aldığı anda ondan ilave bir haz alabilir ama herkes lüks malı satın alınca o mal lüks mal olmaktan çıkar. Maliyetler değişmeden piyasada bir malın fiyatı yükselirse o malı satanın kazancı artar ama tüm mallar için aynı şey söz konusu olduğunda tüm maliyetler değişir ve kimsenin bundan bir kazancı olmaz. Bir kişi oy vermeye gitmezse seçim sonuçları bundan etkilenemeyebilir ama herkes aynısını yaparsa seçim iptal olur. Sonuçta diyebiliriz ki, her birimiz için ayrı ayrı doğru olma, diğerlerinin veri pozisyonlarını korumasına bağlıysa, hepimizin pozisyonları değiştiğinde sonucun değişmeyeceğini düşünmek büyük ama oldukça da yaygın bir yanılgıdır.

Kaynakça

AHMED, F. Z., Bastiaens, I. ve Johnston, N. P. (2015). FDI, Global Attitudes, and the Fallacy of Composition”, https://www.bsg.ox.ac.uk/sites/www.bsg.ox.ac.uk/files/Johnston_FDI_Preferences.pdf, (Erişim Tarihi, 18.3.2018).

- BLECKER, R. A. ve Razmi, A. (2008). The fallacy of composition and contractionary devaluations: output effects of real exchange rate shocks in semi-industrialised countries, *Cambridge Journal of Economics*, 32: 83-109.
- BLECKER, R. A. ve Razmi, A. (2010). Export – led growth, real exchange rates and the fallacy of composition”, Derleyen: Mark Setterfield, *Handbook of Alternative Theories of Economic Growth*, (ss. 379-396), Cheltenham ve Northampton, Edward Elgar.
- BROSSARD, O. ve Moussa, I. (2016). Is there a fallacy of composition of external R&D? An empirical assessment of the impact of quasi-internal, external and offshored R&D, *Journal of Industry and Innovation*, 23(7): 551-574.
- DEMİR, Ö. (der.), (2018). *Uluslararası Politik Ekonomi*, Eskişehir: AÖF Yayınları.
- DEMİR, Ö. ve Acar, M. (2005). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ankara, Adres Yayınları.
- DEMİR, Ö. (2013). *İktisat ve Ahlak*, ikinci baskı, Ankara, Liberte Yayınları.
- DEMİR, Ö. (2018a). *Akıl ve Çıkar: Davranışsal İktisat Açısından Rasyonel Olmanın Rasyonelliği*, 2. Baskı, Bursa, Sentez yayınları.
- FAIN, R., Clavijo, F. ve Senheadji-Semlali, A. (1992). The fallacy of composition argument: Is it relevant for LDCs’ manufactures exports? *European Economic Review*, 36(4): 865-882.
- FINOCCHIARO, M. A. (2015). The fallacy of composition: Guiding concepts, historical cases, and research problems, *Journal of Applied Logic*, 32(2): Part B, 24-43.
- GIGERENZER, G. ve Goldstein, D. G. (1996). Reasoning the fast and frugal way: Models of Bounden Rationality, *Psychological Review*, 650-669.
- GOUGH, J. E. ve Daniel, M. (2009). The Fallacy of Composition, Derleyen: J. Ritola, *Argument Cultures: Proceedings of OSSA 09*, CD-ROM (ss. 1-10), Windsor, ON: OSSA.
- GOVIER, T. (2009). *Duets, Cartoons, and Tragedies: Struggles with the Fallacy of Composition*, Derleyen: F.H. van Eemeren, B. Garssen, *Pondering on Problems of Argumentation*, (ss. 91-104), Springer.
- GOVIER, T. (2014). *A Practical Study of Argument*, Enhanced Seventh Edition, New York, Cengage Learning.
- GWARTNEY, J. D., Straup, R. L., Sobel, R. S. ve Macperson, D. A. (2006). *Economics: Public and Private*, New York, Thoivision.
- HARDIN, G. (1968). The Tragedy of Commons, *Science*, 162: 1243-1248.
- HOAG, A. J. ve Hoag, J. H. (2006). *Introductory Economics*, Fourth ed. London: World Scientific.
- KAHNEMAN, D. (2011). *Thinking, Fast and Slow*, London: Penguin Books.
- KIRMAN, A. (1992). “Whom or What Does the Representative Individual Represent?” *Journal of Journal of Economic Perspectives*, 6(2): 117–136.
- KITROMILIDES, Y. ve Skouras, T. (2018). “The ‘Fallacy of Composition’ Market Failure: A Sufficient Reason for the Necessity of Macroeconomics and the Futility of Microfoundations”, https://www.landecon.cam.ac.uk/research/real-estate-and-urban-analysis/centres/ccepp/copy_of_ccepppublications/YIANNISTHANOSPAP_ERFNL2.pdf, (Erişim Tarihi 18.3.2018).
- KREININ, M. E. (2007). *Economics: An Introductory Text*, Fifth ed. Boston: Pearson.
- LEBIENSTEIN, H. (2000). Tüketici Talep Teorisinde Bandwagon, Snob ve Veblen Etkileri, Çev. Muzaffer Demirci, İçinde, Derleyen Ömer Demir, *Devlet Rekabet Mülkiyet ve İktisat*, (ss. 249-284), Sakarya Değişim Yayınevi.
- MANDEVILLE, B. (1989). *The Fable of the Bees*, Londra: Penguin.

- MAYER, J. (2002). The Fallacy of Composition: A Review of the Literature, *The World Economy*, 25(6):875-94.
- MCKINNON, R. (2002). Social Risk Management: A Conceptual Fallacy of Composition, *Risk Management*, 4(2):21–31.
- ROBERTS, R. D. (2008). Tercih: Bir Serbest Ticaret ve Korumacılık Öyküsü, (çev. M. Acar), 5. baskı, Ankara, Liman yayınları.
- SAMUELSON, P. ve Nordhaus, W. D. (1992). *Economics*, 14. Baskı, New York ve London: McGraw-Hill.
- WOODS, J. (2013). *Errors of Reasoning: Naturalizing the Logic of Inference*, London, College Publications.

Extended Abstract

The transfer of some of the characteristics of parts to the whole comprising these parts is one of the important methods of producing new knowledge in the knowledge creation process. These methods facilitate cognitive processes and reduce transaction costs of producing useful information in everyday life and also in scientific knowledge production. However, it is neither a factual nor a logical requirement that the state or properties possessed in parts of any social reality will exist exactly in the same way in the whole that is formed by these parts. While some features are preserved exactly, some of them can be differentiated. This differentiation cannot be easily realized only by looking at the logical form of propositions, the factual contents of them should also be considered. If the differentiation cannot be easily perceived, the fallacy of composition occurs.

The fallacy of composition means that it is not always possible to transfer individual characteristics exactly to the whole which is composed of those individuals. A popular example is that if someone stands up at a concert, he or she can usually see better than before. Then he or she may directly infer that if everyone stands up, everyone can see better. But we know that it doesn't work that way and this will lead to obscured views for the majority of attendees. Therefore, what might be true for one individual in the crowd is not true for the whole crowd.

In other words it means that if we reason and draw conclusions from our own situation and individual experiences, we are at the risk of some misleading conclusions. Because it is easy to interpret our situation and reason that the same actions would have the same results for society and the economy as a whole. Although this may be true in some circumstances, it will not be always valid.

The reason for this fallacy is not the inadequate representativeness of the part of social reality. Instead, the problem stems from the *ceteris paribus* conditions. In the case of when a part is fully representative of the whole being other things equal, that is *ceteris paribus* condition. When you consider that, if what I am doing alone and each of us doing separately result the same that means the same result will be valid when everyone do the same at the same time you omit the *ceteris paribus* condition and falling the paradox of fallacy.

So, one must be careful in transferring information obtained from the parts separately to the whole. This issue has of great importance in the branches of social sciences, especially that analyze micro and macro issues, as in economics.

The fallacy of composition in the economic thinking arises in many areas such as inflation, saving, income, borrowing, luxury consumption, hiring qualified labor force, increasing profit by lowering wages, increase wages in collective bargaining without any change in productivity, risk management, protectionism, devaluation, the tragedy of commons and effects of rise in population. The most known example in this context is the paradox of thrift which means that if each of us save more we can increase our personal wealth but if all of us try to save an increasingly larger portion of our income, we would become poorer instead of richer as a whole. There are many other cases that show similar features from consumer behavior to firm behavior and also international economic relations. Let's take an example from consumer behavior, the utility of luxury consumption. The luxury goods are products that are not essential but are highly desired and associated with wealthy people. If someone consumes luxury goods he or she can get the utility of being part of the high culture of that society. But if everyone in that society starts to consume the same luxury goods, the situation will be totally different. These goods will be considered as no more luxury goods ever but as normal goods not giving extra utility as were in luxury goods.

Another example of the fallacy of composition can be given from profit-making economic activities of the firms. For example, if each firm in a sector offers a high salary to hire qualified labor force, it will succeed, *ceteris paribus*, but if all firms do the same thing at the same time nothing will change except paying more wages to the same level of productivity. Similarly, if each firm in the economy decreases wages, in order to increase the profit, it can do this, *ceteris paribus*, but if all firms try to decrease wages for the same purpose almost nothing will be changed. When we consider international economic activities protectionism and devaluation are good examples for fallacy of composition. Devaluation refers to an intentionally decrease in a currency's value with respect to other currencies. If one country devaluates its currency this may increase its exports, *ceteris paribus*, because its products will be cheaper compared to similar products of other countries. But if all countries that export the same products devalue their currencies, no country can increase its export. The same situation is valid when you follow protectionist foreign trade policies. One country can get positive results when she sets high taxes on import goods. But results will be reversed when all countries follow the same foreign trade policy.

These examples clearly underpin that observations from some part of the economic activities or transactions give us a better understanding of the consequences of that social reality but this may not be helpful to understand the whole social reality that made up of these parts due to *ceteris paribus* condition.